

γόρας τοσοῦτον, ὅστε ἔγραψε τέχνην ἐφιστικὴν καὶ ἀγέννητε τὸ ἐπιπόλαιον γένος τῶν ἐριστικῶν, τοὺς λεξειδίους θηρήτορες, ζηλωτὰς τεχνυδρίων, τοὺς ἐρειδάντας καὶ ἴρικντελικτάς, ὡς χαρικτηρίζει αὐτοὺς ὁ Δημόκριτος.

Οὕτω δὲ ἡ σοφιστικὴ συνεδέθη τόσον στενῶς μετὰ τῆς ἐριστικῆς, ὃστε οἱ μὲν Σοφισταὶ καλοῦνται πλέον ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἀπλῶς ἐφιστικοί, ἡ δὲ σοφιστικὴ ὄριζεται ὡς ἡ τέχνη τοῦ περὶ πάντων ἀμφιβάλλειν καὶ τοῦ ἀντιλέγειν πρὸς πάντας ἰσχυρισμόν. Καὶ τοῦτο πάλιν οἱ Σοφισταὶ ἐποίουν λίγην ἀτέχνως καὶ ἀμεθόδως, διότι δὲν ἔδιδαχον τὸ ἀμφιβάλλειν καὶ τὸ ἀντιλέγειν ὡς ἐπιστήμην, ἀλλ' ἔδιδασκαν τοῖς μηδηταῖς αὐτῶν νὰ μανθάνωσιν οἱ μὲν λόγους βητορικούς, οἱ δὲ λόγους ἐρωτητικούς. Πάσκη δὲ σπουδὴν κατέβαλον εἰς τὸ νὰ συγχέωσι τὸν δικλεγόμενον καὶ νὰ περιπλέκωσιν αὐτὸν εἰς δισκολίας, ἐξ ὧν νὰ μὴ δύνηται νὰ ἔξελθῃ, καὶ πάσκην αὐτοῖς ἀπόκρισιν νὰ παριστῶσιν ὡς μὴ δρῦήν. "Ἄγ δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο κατώρθουν δι' ὀρθῆς σκέψεως η διὰ σοφισμάτων, ἢν ὁ δικλεγόμενος πράγματι ἀνηρεῖτο καὶ ἀνετρέπετο η κατὰ τὸ φκινόμενον μόνον, ἢν ἐσίγησε, διότι αἰσθάνεται ἔχοντιν νενικημένον, η ἐξν εἰ; τοὺς ἀκροατὰς μόνον φκίνηται νενικημένος, περὶ τούτων οὐδὲν λας ἔμελλε τοῖς Σοφισταῖς." Ήρχει μόνον αὐτοῖς νὰ φκινῶσιν ὥτι ἔξερχονται τοῦ ἀγῶνος νικητοί.

§ 31.

Ποικὴ καὶ βιτορικὴ τῶν Σοφιστῶν.

'Ἀρετὴ, δίκαιον, θρησκεία.—'Βιτορική.

Οι τῆς Σοφιστικῆς ἴδρυται δὲν ἔξηγαγον μὲν αὐτοὶ τὴν ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν ἐνυπάρχουσαν περὶ τοῦ ἡμίκου βίου θεωρίαν μετὰ τῆς αὐτῆς αὐστηρύτητος καὶ ἀκριψίας, μετ' οἵ οἱ διέδυχοι αὐτῶν, κατέβαλον δ' δρῶς αὐτοὶ τὰ σπέρματα, ἐξ ὧν κατὰ ιστορικὴν ἀνάγκην ὥφειλε ν' ἀναπτυχθῇ η θεωρίας αὕτη.

Οι Σοφισταὶ ἐθεώρουν ἔχοντος διδασκάλους τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦτο ἐνόμιζον τὸ ἕδιον ἔργον· διότι εἰς ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τῶν ὄντων οὔτε ἐπίστευον, οὔτε ὄρεζιν πρὸς αὐτὴν εἶχον.

Τὴν δ' ἀρετὴν ἔξελάρμανον λίγην ἀνοίστως. 'Ἀρετὴν ἐνόμιζον πᾶν ὅ, τι καθίστησι τὸν ἄνδρα ἵκανὸν καὶ ἐπιτήδειον, ητοι τὸ μὲν ὠφε-

λίμους δεξιότητας διανοητικάς τε καὶ σωματικάς, καθιστάσας τὸν οἰκιακὸν καὶ πολιτικὸν βίον λόγου ἀξιον, τὸ δὲ ὄρθροτητας καὶ ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος.

Ο Πρωταγόρας ὑποσχνεῖτο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι καθ' ἐκάστην ἡμέραν θὰ γίνωνται βελτίονες ἔκυτῶν, ὅτι θὰ ποιήσῃ αὐτοὺς κακοὺς οἰκοδεσπότας καὶ γενναῖος πολίτας. Ονομάζει τὴν ἀρετὴν τὸ κάλλιστον, δὲν θεωρεῖ δὲ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθόν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ πορείας ουσαν ἡδονήν, οὐδὲ πάντας πόνον κακόν, ἀλλὰ τὸν εἶδος αἰσχρῶν πράξεων πόνον.

Τὸ μὲν θηρία ἔχουσι, λέγει, πρὸς ἄμυναν φυσικὴ βπλα, ὁ δὲ θυρωπός πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἔχει παρὸς τῶν θεῶν λαβών τὴν αἰδηκὴν τὴν δίκην. Ταύτας δ' ἔχει πᾶς τις ἐμφύτους ὅστις δ' ἀν μὴ μετέχῃ τούτων, οὗτος οὐ μόνον μέλος τῆς κοινωνίας δὲν πρέπει νὰ θεωρήται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκβάλληται αὐτῆς καὶ ν' ἀποκτείνηται ὡς λύμη τῆς πόλεως. Διὸ τοῦτο δ' ἀκριβῶς περὶ πολιτικῶν πραγμάτων προκειμένου πάντες ἔχουσι γνῶμην καὶ ψήφον, διότι πάντες φύσει μετέχουσιν αἰδοῦς καὶ δίκης καὶ πάντες δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἡθικὴν ἀνατροφὴν τῆς νεότητος δι' ὅδηγιῶν καὶ συμβουλῶν.

Τὸ δίκαιον ἐμφανίζεται ἐνταῦθα ὡς φυσικὸς νόμος. Ή μετὸς ταῦτα γενομένη διάκρισις φυσικοῦ καὶ θεοῦ δικαίου ἐστὶν ἀγνωστος ἔτι τῷ Πρωταγόρᾳ. Ή πρὸς τὴν ἀρετὴν ὅρμη ὑπάρχει δέρος φυσική· ἀλλὰ πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῆς χρῆσις διδασκαλίας κατὰ τὸν Πρωταγόραν. Ή δὲ διδασκαλία ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅταν βοηθήται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀσκήσεως.

Καὶ ὁ Ιοργίας εἰ καὶ μὴ ἥθελε νὰ ὀνομάζηται διδασκαλος τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ κατεγέλα ράλιστα τῶν ἄλλων ὄσάκις ἥκουεν αὐτῶν τοῦτο ὑποσχνουμένων, ὅμως διελέγετο περὶ ἀρετῆς. Καὶ γενικὸν μὲν ὅρισμὸν τῆς οὐσίας τῆς ἀρετῆς δὲν ἐποιεῖτο, περιέγραψε δ' ὅμως ἐν τοῖς καθ' ἐκαστα, τί ἐστιν ἀρετὴ ἀγδρός, τί γυναικός, τί δούλου, τί ἐλευθέρου, οὐδόλως ἀπομακρυνόμενος τῆς κρατούσης περὶ ἀρετῆς δόξης. Λαγόθικοι ἀρχαὶ δὲν ἀποδίδονται αὐτῷ, τούτωντίον δὲ τὰ φοβερὰ πορίσματα τοῦ Καλλικλέους διεστάζει ὁ Γοργίας νὰ ἔξαγαγῃ.

Ο Ιππίας ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ περὶ καλῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐν

ἢ παρίστησι τὸν Νέστορος διδάσκοντας τὸν Νεοπτίλειμον πάμπολλος καὶ πάγκαλος νόμιμα δὲν ἔρχεται εἰς δικριτίαν πρὸς τὸ θῦν καὶ τὰς ήθικὰς δοξασίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ.

'Ο δὲ Πρόδικος καὶ ἐπήνειτο μάλιστα διὸ τὴν περὶ ἀρετῆς διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτῶν ἔτι τῶν δισπόνδων ἐγθρῶν τῶν Σοφιστῶν.' Οἱ Προκλῆς αὐτοῦ ἐδείκνυε τὴν μεγάλην μὲν ἀξίαν τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς εὐδαιμονίαν, τὴν ἐλεεινότητα δὲ τοῦ οὐλυπρεποῦς καὶ ἀπολαυστικοῦ βίου. 'Ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ περὶ τοῦ πλούτεν ἔλεγεν ὅτι ὁ πλούτος καθ' ἑκυτὸν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν, ἡ χρῆσις αὐτοῦ καθίστηκεν αὐτὸν ἀγαθὸν κακόν.

'Ἐν δὲ τῷ λόγῳ κατὰ τοῦ φίβου τοῦ Ιανάτου περιέγραψεν οἱ Πρόδικος τὰ κακὰ τοῦ βίου καὶ ἐπήνει τὸν Ιάνακτον ὡς λυτρωτὴν ὀπὸ τῶν κακῶν, τὸν δὲ φίβον τοῦ Ιανάτου κατέκρινεν ὡς ἥλως μάταιον καὶ κενὸν λέγων ὅτι ὁ Ιάνακτος οὔτε περὶ τοὺς ζῆντάς ἐστι, διότι οὗτοι ζῶσιν ἔτι, οὔτε περὶ τοὺς ἀποθανόντας, διότι οὗτοι δὲν ὑπάρχουσι πλέον.

'Ἐν πᾶσι τούτοις οὐδεμίαν μὲν νέαν ἡθικὴν ἔννοιαν εὑρίσκομεν, οὐδένας μὲν ἐπιστημονικὸν τῆς ἡθικῆς ὄρισμόν, ἀλλ' ὅμικος καὶ οὐδεμίαν σοφιστικὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῶν ἡθικῶν ἀρχῶν.

'Ο Πρόδικος ἐνταῦθι φάνεται ὡς ἐγκωμιαστὴς τῶν ἀρχαίων ἡθῶν καὶ ἔθνων καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου καθίσλων, ὡς ὅντερ τῆς σχολῆς τῶν πράκτικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν διδακτικῶν παιητῶν τοῦ Ησιόδου καὶ τοῦ Σόλωνος, τοῦ Σιφωνίδου καὶ τοῦ Θεόγνιδος. Ο περὶ Προκλέους μῆθος τοῦ Πρόδικου ἐστὶ νέα δικτύπωσις τῆς ἔννοίας, ἢν δὲ Ησίοδος ἐν ἔργοις καὶ ἡμέραις στίχ. 285 καὶ ἐφ. περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔξεφρασεν (¹).

'Η ἡθικὴ ἀρα τῶν πρώτων Σοφιστῶν δὲν διαφέρει τῆς τῶν ἀρχαιοτέρων σοφῶν ἀνδρῶν. Κατ' ἀλήθειαν ὅμιλος πάντη δικρότως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Καὶ δὴ μὴ συνηρθίσθωντο οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σοφιστικῆς δικριτίαν τῶν ἑκυτῶν δογμάτων πρὸς τὰς κριτούσας ἡθικὰς ἀρχὰς, ἡ θεωρίας ὅμιλος αὐτῶν ἥγε κατ' ἀνάγκην εἰς ταύτην. Η Σοφιστικὴ καθ' ἑκυτὴν ἔξεταξιμένη ἐστὶ πιορρωτέρω προέλαστις τῆς μέχρι τοῦδε

(¹) Όδε Zeller αὐτ. I⁴, 1004, 1.

ἡθικής παροδύσεως, διακηρύνττει ταύτην διὰ τῆς ἀπλῆς ὑπάρξεως ἔχυτῆς ἀνεπαρκῆ. "Ἄν ἡκολούθει τῇ κοινῇ ἡθικῇ, θὰ ἡσαν περιττοὶ ίδιαίτεροι τῆς ἀρετῆς διδάσκαλοι. "Ἐκαστος οὐκέποθανεν ἐκ τῆς μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων καὶ γνωρίμων δμιλίας καὶ ἀναστροφῆς πᾶν δ, τι ὥφειλε νὸς πράττῃ. Γενομένης δὲ τῆς ἀρετῆς ὑποχείμενον ίδιαιτέρας διδασκαλίας, ὥφειλον γὰρ ὑπάρχωσι καὶ διδάσκαλοι εἶνται οὗτες τὶς ἐστὶ δίκαιον καὶ ἀδίκον, τὸ ἀρετὴ, διατὰ δὲ ἀρετὴ προτιμητέα ἐστὶ τῆς κακίας κ.τ.λ. Πρὸς δὲ τὰς ἐρωτήσεις ταύτας μίαν μόγην ἀπύκρισιν ἐπέτρεψεν ἡ Θεωρία τῶν Σοφιστῶν, δτι δίκαιον καὶ ἀδίκον, ἀρετὴ καὶ κακία καὶ ἄλλα' ἔχειται δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' εἴσαρτῶνται εκ τῆς ὑποκειμενικῆς δόξης τοῦ ἐκάστου. Διότι, ἐὰν κατὰ τὴν Θεωρίαν αὐτῶν μὴ ὑπάρχῃ ἀλήθεια παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις γενικὸν κύρος ἔχουσι, δὲν ὑπάρχει καὶ γενικὸν κύρος ἔχων νόμος. "Ἄν δὲν ὁ θεορωπός ἐν τῇ διανοήσει αὐτοῦ ὑπάρχῃ τὸ μέτρον πάντων πραγμάτων, οὐκέποθανεν ἀνάγκην αὐτὸς τὸ μέτρον καὶ ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ. "Ἄν ἐκάστῳ ἀλήθειᾳ ὑπάρχῃ δ, τι δὲν αὐτῷ ἀληθεῖς φαίνηται, τότε καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν ἔσται κατ' ἀνάγκην δ, τι δὲν αὐτῷ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν δοκῇ. 'Ἐν δὲλλαις λέξεσιν ἐκαστος ἔχει ἐκ φύσεως τὸ δίκαιον τοῦ ἀκολουθεῖν ταῖς κλίσεσι καὶ τῇ αὐθικρεσίᾳ αὐτοῦ. ἐὰν δὲ κωλύηται εἰς τοῦτο ὑπὸ νόμου καὶ θθούς, ἡ κώλυσις αὐτῷ θεωρητέας ὡς προσβολὴ τοῦ φυσικοῦ δίκαιου, ὡς βία, ἢν οὐδείς ἔστιν ὑποχρεωμένος γὰρ ἀνέχηται, ἐὰν ἔχῃ τὴν δύναμιν ν' ἀποκρούσῃ. Ηγὲ νὸς ἐκφύγῃ αὐτήν.

Τὸ πορίσματα ταῦτα ἔξήγοναν πράγματι ταχέως. Αὐτὸς ἦδη δὲ Πρωταγόρας καυχάται ότι τὸν ἡττω λόγον κρείττω ποιεῖ, τὸ ἀδίκον δίκαιον. Ή πίστις δέρας πέδες δίκαιον ἀπαράβατον εἶχε διασεισθῇ. "Ετι κινδυνωδεστέρας ἡτο δὲντίθεσις τοῦ φυσικοῦ καὶ θεοῦ δίκαιου, ἡ προσφιλῆς αὐτῇ ἀρχὴ τῆς τῶν Σοφιστῶν ἡθικῆς, ἡν πρῶτος δὲ 'Ιππίας ἔξέφρασεν. '(1) Ιππίας διαμφισθῆτε τὸ ὑποχρεωτικὸν τῶν νόμων διὰ τὸν λόγον, δτι πολλάκις μεταβάλλονται, ὡς θεού δὲ καὶ φυσικὸν νόμον δέχεται μόνον τὸν πανταχοῦ καὶ παρὰ πάντων τηρούμενον. Τὸν θεὸν νόμον θεωρεῖ τύραννον, δστις πολλὰ παρὰ φύσιν βιάζεται. Λί δοχαὶ αὐταὶ καθίστανται ἔπειτα δρόμος πίστεως τῶν Σοφιστῶν, διὸ συγγάκις φέρονται ἀγὰ τὸ στύματα αὐτῶν αἱ

ρῆτραι· φύσις καὶ νόμος ἐκπατία — ἡ δικαιοσύνη κατὰ νόμου μὲν ἔστι καλόν, κατὰ φύσιν δὲ οὐ καλόν— Λέκιων καὶ ἄδικος, θνητος καὶ ἀνθρώπου φύσει οὐχ ὑπάρχουσι, ἀλλὰ τὸ κοιτῆς δόξαν τοῦτο γίνεται ἀληθές, δτὰν δόξῃ καὶ θνητον ἀνδροῖς χρόνον— Τὰ παλὶν φύσει μὲν ἄλλα εἰναι, νόμῳ δὲ ἔτερα, τὰ δὲ δίκαια οὐδέτερα τὸ παρόπιν φύσει.

Οἱ Λυκόφρων ἔλεγε τὴν εὐγένειαν κενὸν φάσμα. Ὁ Ἀλκιδάμαρχος ὅτι ἡ διάκρισις ἐλευθέρου καὶ διούλου ἐστὶν ἀγνωστος τῇ φύσει. "Ἄλλοι δὲ ἐκάριττον διαφρήδην ὅτι τὸ δευτόζευρον ἔστι παρὰ φύσιν, νόμῳ γάρ τον μὲν διούλον, τὸν δ' ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐδὲν διαφέρει, διαπερ οὐδὲ δίκαιον βίαιον γάρ. Τὴν διυλείαν λοιπὸν ἐκάριττον παρὰ φύσιν. Νόμος καὶ ἔθος ἦτο ἔως τύτες ἡ μόνη ἡθικὴ αὐθεντία, αἰρομένης δὲ ταύτης, αἴρεται σὺν κύρῃ καὶ πάσαις ἡθικὴ ὑποχρέωσις. Επομένως ἡ πίστις πρὸς τὸ ἀπεράθετον αὐτῇ, θεωρεῖται ὡς πρόληψις καὶ πᾶς ἡθικὸς νόμος ὑποληπτάνεται ἀδικίας καὶ παρὰ τὴν φύσιν περιορισμὸς τῆς ὀνθρωπίνης ἐλευθερίας.

Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἐστι κατὰ τὴν Καλλικλέα τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου. Ήδὲ μὴ ἀναγνωρίζονται ἡ ἀργὴ κύρη, τινῖτον προέρχεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν πλείστων ὀνθρώπων. Οἱ ἀδύνατοι εὑρον συμφιρώτερον νὸς ὀχυρώσωσιν ἐκυτοὺς ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν διὰ τῆς ἴσοτητος, τοῦ δικκίου, ἀλλ' οὐ ἐρρωμενέστεροι δὲν θὰ κωλυθῶσι διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ νὰ ἀκολουθήσωσι τῷ ἀληθεῖ φυσικῷ νόμῳ τῆς ἴδιας ὀφελείας.

Οὕτω δὲ πάντες οἱ νόμοι κηρύττονται ὑπὸ τῆς θεωρίας ταύτης θερμοὶ αὐθισίρετοι, τεθέντες ὑπὸ τῶν ὀργάνων πρὸς ἴδιου ὄφελος. Οἱ ἀρχοντες νομοθετοῦσιν δὲ τι θνητοὺς ὀφελῆ, τὸ δίκαιον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ συμφέρον τοῦ κρατοῦντος. Μόνον οἱ μωροὶ καὶ ἀδύνατοι θεωροῦσιν ἐκυτοὺς δεδεσμευμένους ὑπὸ τῶν νόμων τούτων, ὁ συφὸς ὀνήρ γινώσκει πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα.

Τὸ συφιστικὸν ἴδεωδές ἐστιν ἀπεριόριστος διεπιπτείς καὶ δι' αἰσχροτάτων ἔτι τρύπων δὲν κτηθῆ. Ὁ Πιάλος ἐγκωμιάζει καὶ εὐδαιμονίζει τὸν βασιλέα τὸν Περσῶν καὶ τὸν τὸν Μακεδόνων Ἀρχέλαον, ὃστις δι' ἀναριθμήτων ἀπιστιῶν καὶ αἰρυκτηρῶν πράξεων ὀντίλθει εἰς τὸν Θρόνον. Τὸ τελευταῖον πύρισμά ἐστι καὶ ἐνταῦθα οἶον καὶ ἐν τῇ θεωρητικῇ τοῦ κόσμου παρατηρήσει, δῆλα δὴ ή δόκησις ἐνὸς ἀκάστου, ή ἀπεριόριστος τοῦ προσώπου αὐθεντία, ή ὑπόληψις

ὅτι τὸ πρόσωπον οὐδένα περιορισμὸν ἔχει. Ὅτος ἡθικὸς καὶ ὁ φυσικὸς κόσμος ὑπολαμβάνεται ὡς ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτος ἀνθρωπός διὰ μὲν τῆς αἰσθήσεως καὶ νοήσεως αὐτοῦ γεννᾷ τὸ φυινόμενον, διὰ δὲ τῆς βουλήσεως τὸ ἡθικόν καὶ τοὺς νόμους, αὐτὸς δὲ οὔτε ἐνταῦθα οὔτε ἔκει, οὔτε δῆλα δὴ ἐν τῇ πράξει οὔτε ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὔτε ἐν τῷ ἡθικῷ οὔτε ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ δεσμεύεται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς ὀντογνώστῶν πραγμάτων.

Ἔις τὰς προλήψεις καὶ τοὺς αὐθικιρέτους θεσμοὺς κατέλεγον οἱ Σοφιστοὶ καὶ τὴν θρησκείαν. 'Λφ' οὖν γνῶσις καθόλου ἐστί τι ἀδύνατον, κατὰ διπλοῦν λόγον ἔσται κατ' ἀνάγκην ἀδύνατος ἡ γνῶσις τῶν κακρυμμάτων αἰτίων τῶν ὄντων. Καὶ ἀφ' οὗ πάντες οἱ θετοὶ νόμοι καὶ θεμοί εἰσι προϊόνται ἀνθρωπίνης αὐθικιρεσίας καὶ ὑπολογισμοῦ, οὕτως ἐξ ἀποκτούσις οὐκ ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὴν πίστιν εἰς θεούς. Τοῦτο ἐξέφρασεν ἀνευ περιστροφῶν ὁ Πρωταγόρας ἦδη εἰπών· «περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχει εἰδέναι οὔτι οὐδὲ εἰσὶν οὔτι οὐκ εἰσὶ· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι· ἡ τε ἀδηλότης τοῦ πράγματος καὶ βροχῆς ἡνὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου». Ὁ δὲ Θρασύμαχος, ὡς γινώσκομεν ἦδη, δὲν ἐπίστευεν εἰς πρόνοιαν θεοῦ. Ὁ δὲ Κριτίας ισχυρίζετο ὅτι ἡ θρησκεία ἐστὶν ἀφεύρεσις πυκνοῦ τινος καὶ σοφοῦ νομοθέτου, θέλοντος νὰ φιθήσῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ ἀδικῶσι μηδὲ λάθρον. Ὡς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ισχυρισμοῦ τούτου ἐπήγετο τὴν διαφορὰν τῶν θρησκειῶν. 'Εἰδὼν ἡ πρὸς τὸν θεὸν πίστις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς φύσεως, ὥφειλον πάντες οἱ ἀνθρωποί, ἔλεγε, τοὺς αὐτοὺς θεούς νὰ λατρεύωσιν, ἡ διαφορὰ τῶν θεῶν ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν ἐστιν ἀνθρωπίνη ἐπίνοια καὶ συμφωνία. Φυσικώτερον ἡμίγνευεν ὁ Πρόδικος τὴν γένεσιν τῆς θρησκείας. Οἱ πρῶτοι ἀνθρωποί, ἔλεγεν, ἐθεοποίησαν τὸν "Ηλιον καὶ τὴν Σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρες καὶ τοὺς πυταχούς καὶ τὰς κρήνας καὶ πᾶν δὲ τι αὐτοῖς ὀφέλιμον τυγχάνει ὅν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐθεοποίησαν τὸν Νεῖλον, ὁ στοις ἐγένετο Δημήτηρ, ὁ οἶνος Διόνυσος, τὸ ὕδωρ Ποσειδῶν, τὸ πῦρ "Προκιστος κτλ. Ἐργοῦντο δέρα οἱ Σοφιστοὶ τοὺς θεοὺς τῆς τοῦ λαοῦ θρησκείας. Ἡ Σοφιστικὴ δέρα δὲν ἐδύνατο ἄλλως νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν θρησκείαν ἢ ὡς ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Κριτίας. 'Λφ' οὖν αὐτὰ τὰ πράγματα, ὡπερ ὁρῶμεν, εἰσὶ τοιαῦτα, οἷα ἡμεῖς διὰ τῆς φυντασίας ἡμῶν ποιοῦμεν αὐτά, τὸ αὐτὸν πρέπει νὰ ισχύῃ ἐτι μᾶλλον περὶ

έκείνων, ὅσκ δὲν βλέπομεν. Καὶ τὸ ἔκτος ὅντα εἰσὶ τὸ ἀπείκασμα τοῦ ὑποκειμένου· ὁ ἄνθρωπός ἐστιν οὐχὶ τὸ δημιούργημα, ἀλλ' ὁ δῆμος ωργὸς τῶν θεῶν αὐτοῦ.

"Ωσπερ τῷ ὀρνουμένῳ γάγνωσιν πραγματικήν, οὐδὲν ἄλλο μένει οὐ μόνον τὸ φάσμα τῆς γνώσεως, οὔτω καὶ τῷ ὀρνουμένῳ πραγματικὸν δίκαιον μένει μόνον τὸ φάσμα τοῦ δικαίου καὶ ἡ τέχνη τοῦ γεννᾶν τὸ φάσμα τοῦτο." Η τέχνη αὕτη ἐστὶν ἡ φητοφική. Η φητοφικὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἔκείνους δὲν ἦτο μόνον τὸ κυριώτατον ὅργανον πρὸς κτήσιν δινόμεως καὶ τιμῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἐδεικνύετο καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πεπαδευμένου ὑπὲρ τοὺς ἀποιδεύτους. Η φητοφικὴ τότε ἐτιμᾶτο πολύ, μάλιστα δὲ ὑπερετιμᾶτο. Πρελεῖτο τὸ πειθόμενον καὶ ἐδίδοτο προσυχὴ μόνον εἰς τὸ ἔξωτερικὸν σχῆμα.

Τὴν φητοφικὴν ἐθεράπευσον οἱ Σοφισταὶ ἀσκοῦντες καὶ διδάσκουντες αὐτήν. "Ἐγραφον γενικοὺς καγύνας καὶ θεωρίας ἡ ὑποδείγματα πρὸς μίμησιν ἢ καὶ παρεδίδοσαν τοῖς μαθηταῖς ἐτυπίους φητοφικούς λόγους πρὸς ἀμεσον χρῆσιν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ κατέστησαν τὴν διδασκαλίαν τῆς φητοφικῆς κύριον αὐτῶν ἔργον. Οἱ φητοφικοὶ λόγοι αὐτῶν ἦσαν θεαματικὲς ἔργοι, δημοτεῖαις.

Πλὴν τῶν λόγων, οὓς ἐτοίρους ἔφερον μετ' ἔχυτῶν, ἐκέλευον νὰ ἐρωτᾷ ὅτι τις ἥθελεν, ὑπισχγοῦντο δὲ ὅτι ἐκ τοῦ προχείρου θὰ λύσωσι πάσκαν ἀπορίαν. Εἴκαχγῶντο πριπέτι ὅτι ἥσκον ίκανοι περὶ τῶν αὐτῶν καὶ πολλὰ νὰ εἴπωσιν οὔτως, ὥστε νὰ μὴ ἐπιλίπῃ ὁ λόγος, καὶ βραχέας πάλιν οὔτως, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ δινατὸν νὰ λεχθῶσι βραχύτερον.

Πλὴν τῶν ιδίων πραγματειῶν ἔργον αὐτῶν ἐθεόρουν καὶ τὸ νοεῖν καὶ ἐρμηνεύειν ὀρθῶς τοὺς ποιητάς.

Εὑφύτες ἔργον ὑπελόμβων τὸ νὰ δύνωνται νὰ ἐπαινῶσιν οὐ μόνον τὸ μεγάλα καὶ πολλοῦ λόγου ἀξία, ἀλλὰ καὶ τὸ μικρὸν καὶ τὸ τυχόντας καὶ τὸ δυσάρεστα· οἷον ἔγραφων ἐγκώμιον ὄλην, βορμόν, θανάτου, πενίας, μυῶν, χυτρῶν, ταῖον, ψηφίδων κτλ. Τὴν μεγίστην δύναμιν καὶ τὸν θρίαμβον τῆς φητοφικῆς εὑρισκεν ὁ Πρωταγόρας ἐν τούτῳ, ὅτι ἐδύνατο αὕτη τὸν "μῆτω λόγον κρείτω ποιεῖν".

"Ωσκότως δὲ καὶ ὁ Γοργίας ἔλεγεν ὅτι ἀνεκάλυψεν ὅτι τὸ εἰκὸς ἐστι τιμιώτερον τῆς ἀληθείας καὶ ὅτι τὸ μέγις μικρὸν καὶ τὸ μικρόν μέγις ἐδύνατο νὰ παρατήσῃ. 'Λλα' ὅσῳ ἀδιαφρούρτερος ἐδεικνύετο

ιό ρήτωρ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου, τοσούτῳ μᾶλλον ὑπερετίμα τὴν δέξιαν τῶν τεχνικῶν βοηθημάτων τοῦ λόγου, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ λεκτικοῦ ὕφους. Ήερὶ αὐτὰ δ' ἀκριβῶς τὰ τεχνικὰ τοῦ λόγου βοηθήματα περιστρέφονται καὶ τῶν Σοφιστῶν αἱ ὁδηγίαι.

Ηερὶ τὸ γραμματικὸν καὶ λεξιλογικὸν τῆς γλώσσης μέρος ἥσχολεῖτο ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Πρόδικος, οἵτινες ἐγένοντο οὗτως οἱ θεμελιωταὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῆς γλώσσης.

Ο Πρωταγόρας διέκρινε πρῶτος τὰ τρία γένη τῶν ὄντων, τοὺς χρένους τῶν ἀριμάτων καὶ τὰ εἶδη τῶν προτάσσεων καὶ καθόλου αὐτὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δρθήν χρῆσιν τῆς γλώσσης.

Ο δὲ Πρόδικος κατέστη πολυθρύλητος διὰ τὴν διαίρεσιν τῶν συνωνύμων λέξεων, ἣν ἐν τῇ πεντηκονταδράχρῳ ἐπιδείξει ἐδίδασκε. Τὸ περὶ τούτου ἀφίογον σκόρπιος τοῦ Πλάτωνος δεικνύει, ὅτι ὁ Πρόδικος ἐποιεῖτο τὰς διακρίσεις καὶ τοὺς δρισμοὺς οὐχὶ ἀνευ φιλορεσκείς καὶ ἀτοπίκις.

Καὶ ὁ Ἰππίας ἐτίθει κανόνας περὶ τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, οἵτινες περιωρίζοντο περὶ βιθυμῶν καὶ ὀρμονιῶν καὶ γραμμάτων δρθύτητος.

Οἱ λόγοι τοῦ Πρωταγόρου ἔξειχον κατὰ τὴν διαύγειαν τῆς φράστεως, τὴν εὔροιαν τοῦ λόγου, τὴν σεμνότηταν καὶ μεγαλοπρεπειαν, τὸν ὅγκον καὶ τὴν ποιητικὴν χροιάν, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως ἦσαν μακροί.

Ο Πρόδικος μετεχειρίζετο γλῶσσαν ἐκλεκτὴν καὶ κομψήν, προσεῖχεν ἐπιμελῆς εἰς τὰς λεπτὰς τῶν λέξεων διαφοράς, ἀλλ' ἡ φράστις αὐτοῦ ἦτο ἀτονος καὶ ὑπὲρ τὸ δέον περίκομψος.

Ο Ἰππίας δὲν φάίνεται ἀποστέργων τὸ πομπῶδες. Ο Πλάτων χαρακτηρίζει αὐτὸν ἐν τῷ μικρῷ δείγματι, ὃ παρέχει ἡμῖν ἐν τῷ διαλόγῳ Πρωταγόρᾳ ὡς ὑπερμέτρως κομπορρήματος καὶ πολὺ συχνὰς μεταφοράς μεταχειρίζομενον. Προσεπάθει διὰ τῆς πολυειδμοσύνης αὐτοῦ νὰ περιάπτῃ χάριν εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ. Η μνημονικὴ αὐτοῦ τέχνη ἔχρησίμευεν ὡς βοηθημάτως εἰς τὴν ῥητορικὴν ἀπαγγελίαν.

Τὴν μεγίστην δύναμιν ἔσκησεν ἐν τῇ ῥητορείᾳ καὶ τῆς ὑψίστης διὰ τοῦτο ἡξιούτο τιμῆς Ἰοργίας ὁ Λεοντίνος. Φαιδρός καὶ χαρίεις καὶ ἀγχίνους ὡν ἔδυνθήτη τῆς Σικελικῆς εὐγλωττίας τὸν πλούσιον

είκονων κύπρου, τὰ παίγνια τὰ περὶ τὴν λέξιν καὶ τὴν διάνοιαν γὰς μεταφραστεύσῃ ἐπιτυχέστερα ἐν τῇ ἴδιᾳ Ἰελλάδι. (1) Ποργίας ἐγίνωσκε νὰ προσχρημάτῃ δεξιώτερα τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰς περιπτώσεις, νὰ ποικίλλῃ τὸν λόγον διὰ παιδιάς η σοβαρότητος κατὰς τὰς ἀναγκαῖς, εἰς μὲν τὰ γνωστὰ νὰ παρέχῃ νέαν χάριν (κατά τα ἀρχαῖας τὰ τ' ἔντειαν καιρῷς. Ἀριστ. 1419, 6, 3.), τὴν δὲ παρεδίδοξον ἀσυνήθιον ἵσχυρισμὸν νὰ μετριᾶται. Ο κύριος καὶ οἱ λόγιψις, οἱ περιπτέτεν εἰς τὸν λόγον δι' ἀπροσδοκήτων καὶ ἐμφράκτικῶν στροφῶν, δι' ὄγκηροῦ καὶ πρὸς τὴν ποίησιν προσεγγίζοντας ὅφους, διὰ κάρφου λόγου συγκράτουν, βιθυναῖς πυγκεψέντων λέξεων καὶ συμμετρικῶν δικριθρωμένων προτάσεων, παρεῖχον εἰς τὴν ῥητορείαν τοῦ Ποργίου ἰδιάζουσαν αἴγκην. Τὰ πριτερήματα ταῦτα ὀνομαζόμενα καὶ ὑπὸ ἐκείνων ἔτι, οὔτινας δὲν κρίνουσιν αὐτὸν πολὺ εὐνοεῖσθαι.

'Αλλ' ἐν αὐτῷ ἀκριβῶς τῷ Ποργίᾳ καὶ διὰ τῆς σγαλῆς αὐτοῦ ἐμφράζονται περέστερα τὰ τριτὰ τῆς ῥητορικῆς τεκέντες. Οἱ μεταγενέστεροι τεχνογράφοι συμφωνοῦσιν ὅτι ὁ Ποργίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐν τῇ χρήσει τῶν θορυβοτικῶν τρόπων ὑπερεπάδησαν πολὺ τὰ δρατοῦσαν καλαί.

Οἱ λόγοι αὐτῶν ἦσαν κατάφορτοι ἀσυνήθιοι ἐκφράστεων, τρόπων καὶ μεταφορῶν, πορπωδῶν καθηκτικῶν ἐπιμέτεον καὶ συνωνύμων, λίσαν ἐξεζητημένων καὶ βεβικημένων ἡντιθέτεων, λογοπαιγνίων, δροστελεύτων καὶ ὄμοιοκατέρκτων καὶ παρίστων καὶ ἴσπικόλων καὶ παρηγήσεων. Τὸ μὲν ὅφος αὐτῶν ἔβαινε μετὰ ὄγλων παρεγγούστης συμμετρίκης κατὰ μικρὰς διμερῆς τεταγμένης προτάσεις, οἱ δὲ ἔννοιαι ἐν οὐδεμιᾷ εὐρίσκονται ὀντολογίᾳ πρὸς τὰ ῥητορικὰ σγήματα· οἱ δὲ δλοις ῥητορικὸς αὐτῶν τρόπος ἐνεποίει εἰς τὴν ὄγιεστέραν καλαισθητίαιν τῶν μετὰ ταῦτα γράνων τὴν ἐντύπωσιν τοῦ περικόρφου καὶ τοῦ ψυχροῦ μόνον.

'Ορθοτέραν ὑδίν ἐτράπη ὁ Θρακούραχος. (1) Ήσειρραστεύς ἐπαινεῖται αὐτόν, ὅτι πρῶτος εἰσήγαγε τὸ μέσον εἶδος τοῦ λόγου, τὴν δὲ ἀφέλειαν τῆς συνήθους γλώσσης ἐξωιγήνησε διὰ καθηρωτέρου κύρους χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ περιπέσῃ εἰς τὰς ὑπερβολὰς τῆς σγαλῆς τοῦ Ποργίου. Καὶ ὁ Διονύσιος ὄμολογετ τὸ πλεονεκτήματα ταῦτα τῆς φράσεως τοῦ Θρακούραχου· καὶ εὖ ἀλλων δὲ εἰδίκεσσον μανιθάνομεν.

ὅτι αὐτὸς διὸ κακῶς ὑπολελογισμένων παραγγελμάτων περὶ τοῦ τρόπου, καὶ οὐδὲ ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰ πάθη τοῦ ἀκροατοῦ, ἐκίσμησε τὴν ῥητορικὴν καὶ ἐπλιότισε αὐτὴν διὰ πραγματειῶν περὶ μέτρου τῶν συλλαβῶν καὶ τῆς ἀπαγγελίας. Ἐλλὰ δὲν ἔχουσιν ὄδικον ὁ Ηλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μή εὑρίσκοντες καὶ παρὰ τούτῳ τὸ προσῆκον βόλος. Διότι καὶ ὁ Θρασύμαχος φροντίζει μόνον τῆς τεχνικῆς μαρφώσεως τοῦ ῥήτορος, περὶ βαθυτέρως δὲ θεολογειῶν τῆς τέχνης αὐτοῦ διὰ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς λογικῆς; ὡς δικαιωτικῶν παντούσιν ὁ Ηλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οὐδεὶς παρ'

αὐτῷ λόγος.

III Σοφιστικὴ καὶ ἐντελεῖκ μένει πιστὴ εἰς τὸν χαρακτήρα αὐτῆς.
Αφ' οὖν ἀνέτρεψε τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀληθείαν καὶ παρητέθη τὴν ἐπιστήμην, ἅτις τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ἔξετάζει, οὐδὲν ἔτερον ἀπορένει αὐτῇ ὡς κύριος καὶ μόνος σκοπὸς τῆς ἐκυτῆς διδασκαλίας ή τυπικὴ δεξιότης, εἰς τὴν οὔτε ἐπιστημονικὴν βάσιν οὔτε ὑψηλοτέρουν γῆικὴν σημασίαν δύναται νὰ παράσχῃ.

Ἴστορικὴ σημασία τῷ ν Σοφιστῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν διδάσκαλοι δικοφόρων κλέδων καὶ δικοφόρων φρονημάτων, δικτὶ λοιπὸν περιλαμβάνομεν αὐτοὺς ὑφ' ἐν ὄνομα καὶ καλούμεν Σοφιστάς, τὴν δὲ διδασκαλίαν αὐτῶν Σοφιστικήν, ὡς εἰ ἀφωριῶντο πάντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ὡς εἰ ἐδίδασκον πάντες κοινήν των διδασκαλίαν, ὡς εἰ ἀπετέλουν πάντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σχολήν; "Πάγουσι τι κοινόν, ὁ δικαιοῖ ἡμᾶς νὰ χαρακτηρίζωμεν αὐτούς ἐνὶ ὄντες; Μόλιστα;

- α) Πάντες εἰσὶ διδάσκαλοι.
- β) Πάντες εἰσὶν ἀπεστραμμένοι ὀπὸ τῶν φυσικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἐρευνῶν καὶ καθόλου ὀπὸ τῶν θεωρητικῶν ζητήσεων.
- γ) Πάντες εἰσὶ περιφρισμένοι εἰς πρακτικάς καὶ ὀφελίμους μόνον δεξιότητας.
- δ) Πάντες ἀμφιθέλλουσι περὶ τοῦ γνωρίμου τῆς ἀληθείας, εἰσὶ δῆλον ὅτι Σκεπτικοί.
- ε) Πάντες εἰσὶν ἐριστικοί.
- Ϛ) Πάντες ἀσχολοῦνται περὶ τὴν τυπικὴν ὀπλῶς ῥητορικὴν, τὴν ἔξωτερικήν, οὐχὶ τὴν τῶν πραγμάτων.

ζ) Ἐλευθέρως ἐπικρίνουσι πάντες πάντα καὶ τὴν θρησκείαν ἐργηνεύουσι φυσικῶς.

η) Πάντες ἔχουσι κοινὰς τὰς περὶ δικαίου καὶ θεσμῶν δοξασίας, ὃν τὰ σπέρματα ὑπάρχουσαν ἦδη ἐν τῇ σκέψει τοῦ Πρωτογόρου καὶ τοῦ Γοργίου.

θ) Πάντες τέλος εἰσὶν ἀντιπρόσωποι τῆς αὐτῆς πκιδεύσεως.

Πρότερον γενικῶς ἐδυξάτο, οὐδὲ διέκο αὕτη εἶναι ὑπεροπίστας καὶ τοὺς νεωτέρους, τὸν Σλαβομάχερον, τὸν Βράνδην, τὸν Ρίτερον, τὸν Βαδιγκτῶνα καὶ ὄλλους, ὅτι ἡ Σοφιστική ἐστι σύστημα ἐπεργάμενον πάσης σοβαρύτητος καὶ πάσης πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὀρμῆς, προσθίὸν ἐκ ταπεινῶν ἐλατηρίων, ὅτι ἐστὶν ἀπιπλάνησις καὶ διαστροφὴ τῆς φιλοσοφίας εἰς κενὴν δοκησιστηρίαν καὶ εὐτελῆ ἐριπτικήν, ὅτι ἐστὶ συστηματικὴ ἀνηθικότης καὶ ἐλαφρία. 'Ἄλλ' ἡ πρόδοσ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης τῆς ιστορίας ἐν ταῖς νεωτέραις γράμμασι οὐ μόνον ἀπόλλαχε τοὺς Σοφιστὰς ἀδίκου μοιρᾶς, ὀλλὰ καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς στρεβλὰ καὶ διάστροφα ἔργα ποιεῖται φυσικὸν προτὸν τῆς ιστορικῆς ἀναπτύξεως. Λύτη ἡ μεγάλη τιμὴ καὶ διέκο, ἡς ἀπέλκυσον οἱ ἄνδρες οὗτοι, δὲν ἐπιτρέπουσι νὲ ἐκλάθωμεν αὐτοὺς ἀπλῶς φλυάρους καὶ ριταίους δοκησιστύφων. Μὲ γράμμα, οἵτινες ἀθηναϊκῶν αὐτοὺς δέν ἤσκεν μόνον οἱ τῆς ακταπτώσεως καὶ τῆς δικριθρᾶς, ὀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑψηλῆς μορφώσεως ἤσκεν οἱ γράμματα τοῦ Ηερικλέους καὶ τοῦ Ηουκυδίδου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Φειδίου, τοῦ Ηύριπίδου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους. Τοὺς Σοφιστὰς ἐπεζήτουν καὶ ἐγρηγοροποίουν οὐχὶ οἱ κάκιστοι καὶ οἱ ἀστρισταῖς τῆς Ἰλληνικῆς φυλῆς, ἀλλ' οἱ ἀριστοί καὶ οἱ ἐνδιξάτατοι. Μὲ γὴ εἶχον ὀλλαρι ἡ ἀπατηλὴν δοκησιστηρίαν καὶ κενὴν ῥητορικήν, δὲν οὐκ ἐπέδρων οὕτως ίσχυρῶς ἐπὶ τοὺς συγχρόνους αὐτῶν, δὲν οὐκ παρῆγον τὴν βικίαν ἐκείνην μεταβολὴν ἐν τῇ διεγνούσει τῶν Ἰλληνῶν. '(1) σοβαρός καὶ πεπαδευμένος Ηερικλῆς δέν οὐκ εὔρισκεν εὐγχερίστησιν ἐν τῇ ἀναπτυροφῇ αὐτῶν, δὲ Εύριπίδης δέν οὐκ ἐτίρκ αὐτούς, οἱ Ηουκυδίδης δέν οὐκ ἐλάριθκε παρ' αὐτῶν διδάγματα, δὲ Σωκράτης δέν οὐκ ἐπερπετε πρὸς αὐτοὺς μαθητάς. Καὶ ἐπ' αὐτούς δὲ τοὺς διεφθιχρυένους μὲν εὐφιεστάτους δὲ συγχρόνους, τὸν Κριτίκην καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, δὲν οὐκ ἤσκουν γοητείαν. Η διδασκαλία τῶν Σοφιστῶν παρεῖχεν ὅρκον κατὰ

τοὺς χρόνους ἐκείνους νέον τι καὶ σπουδαῖον. Τὶ δὲ ὅτο τὸ νέον τοῦτο καὶ σπουδαῖον ἔξαγομεν ἐκ τῶν ἡδη εἰρημένων.

Οἱ Σοφισταὶ ἥσαν ὅντας Σοφισταί, ἥτοι φωτισταὶ τῶν ἑκυτῶν χρόνων, ἥσαν οἱ Ἐγκυλοπαιδικοὶ τῆς Ἑλλάδος. Βεβχίας τὴν ἀξιοθαύμαστον διανόησιν, τὴν ἡθικὴν σοβαρότητα, τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν διάνοιαν τῶν προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων φιλοσόφων δὲν εὑστεκούσεν παρὰ τοῖς Σοφισταῖς. Αἱ μεγαλαυχίαι, ὁ ἀποδημητικὸς, αὐτῶν βίος, ἡ φιλοχρηματία, ἡ θήρα μαθητῶν καὶ ἐπαίνων, καὶ πρὸς ἀλλήλας ζηλοτυπίαι, ἡ γελοία αὐτῶν κομπορρημοσύνη ἀποτελοῦσσεν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰλικρινή καὶ θερμοτάτην εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀφοσίωσιν τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ Δημοκρίτου, πρὸς τὴν ἀξιαγαστὸν μετριοφροσύνην τοῦ Σωκράτους, πρὸς τὴν εὐγενήν ὑπερηφάνειαν τοῦ Ηλάτωνος.

Ἡ ἀμφιβολία τῶν Σοφιστῶν ἀρδὴν ἀνατρέπει πᾶσαν ἐπιστημονικὴν τάσιν, ἡ ἀριστικὴ αὐτῶν ἐπιδιώκει μόνον σύγχυσιν τῶν συνδιαλεγομένων. Ἡ ῥητορικὴ αὐτῶν ὑπηρετεῖ ἐξ ἕσου τῷ τε φεύδει καὶ τῇ ἀληθείᾳ. Λί περὶ ἐπιστήμης αὐτῶν διξασίαι εἰσὶ ταπειναὶ καὶ αἱ ἡθικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ ἐπικίνδυνοι.

Καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἀρίστους Σοφιστὰς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαλλάξωμεν ὅλως τῶν ἐλαττωμάτων τούτων. Εἰ καὶ ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Γ'οργίας μὴ ἡθελον νὰ ἔλθωσιν εἰς διαφωνίαν πρὸς τὴν χριτοῦσσαν ἡθικήν, δημος ἔθεσαν αὐτοὶ τὰ θεμέλια τῆς Σκέψεως, τῆς Σοφιστικῆς ἀριστικῆς καὶ ῥητορικῆς καὶ ἐπομένως τῆς ἀρνήσεως ἡθικῶν νόμων, καθολικὸν κύρος ἔχοντων. Καὶ ὁ Πρόδικος αὐτός, εἰ καὶ ἐξύμνει τὴν ἀρετὴν διὰ λόγων μεγαλοπρεπῶν, δὲν δικφέρει τοῦ Πρωταγόρου, τοῦ Γ'οργίου καὶ τοῦ Ἰππίου. Παρὰ δὲ τῷ Θρασυμάχῳ, τῷ Εὔθυμοντι, τῷ Διονυσοδώρῳ καὶ τῷ λοιπῷ πλήθει τῶν μαθητῶν καὶ μιμητῶν αὐτῶν βλέπομεν τὰς μονομερείας καὶ τὰς ὑπερβολὰς τῆς Σοφιστικῆς θεωρίας ἐμφανιζομένας ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ φρικώδει γυμνότητι.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα οὐ παραγγωρίσωμεν τὴν σημασίαν τῶν Σοφιστῶν, ἐν ὑπολάθιωμεν αὐτοὺς ἀπλῶς ὡς ἀνατροπεῖς τοῦ καθεστῶτος. Οἱ προγενέστεροι χρόνοι περιωρίζοντο ἐν μὲν τῇ πράξει εἰς τὴν ἡθικὴν καὶ θρησκευτικὴν περιάλμοσιν, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς φύσεως. Νῦν συνκινθόντων δτι δὲν ἀρκεῖ τοῦτο πλέον,

ὅτι οὐδέν πρᾶγμα ἔχει κῦρος καὶ ὀξεῖαν, ὅν μὴ ὁ ἀνθρωπὸς σχηματίσῃ περὶ αὐτοῦ πεποίθησιν, ὃν μὴ τοῦτο ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. "Ἄρχεται δῆλος δὴ ισχύουσαν ἡ ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς ὀξείας. 'Ο ἀνθρωπὸς ἀπόλλυσι πλέον τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ παραδεδομένον, οὐδέν πλέον δέχεται φέρεταις ἀληθίες, ὃν μὴ δοκιμάσῃ αὐτὸς τοῦτο, δένθελει ν' ἀσχοληθῆ περὶ πρᾶγματα, ἐξ ὧν οὐδεμίαν ὠφέλειαν δικθύει, θέλει γὰρ ποστήρα ἐξ ίδίας γνώμης, τὰ πάντα ύπερ ἔχυτον νὰ χρησιμεύσῃ, πάντα νὰ γινώσκῃ, περὶ πάντων νὰ συζητῇ καὶ ἀποφασίζῃ. Καὶ συντόμως εἰπεῖν γεννάται ἡ ἀποκίτησις καθολικῆς μορφῶσεως· τὴν ἀποκίτησιν δὲ ταύτην ἔρχεται νὰ θεραπεύσῃ ἡ φιλοσοφία διὰ τῶν Σοφιστῶν. Ήσυτο δὲ ἦτο τὸ νέον καὶ σπουδαῖον, ὅπερ παρεῖχε ταῖς ἀνάγκαις τῶν γράμμων ἐκείνων ἡ Σοφιστικὴ διδασκαλία.

'Αλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ὄδον ταύτην ὁ ἀνθρωπὸς νῦν τὸ πρῶτον εἰσῆρχετο, ἐπόμενον ἦτο νὰ πλανηθῇ ἐν αὐτῇ κατ' ἀρχὰς. '(Ο) ἀνθρωπὸς δὲν ἀνῆλθεν ἕως τότε εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἐφ' ἃς Ιστάμενος ἐδύνατο νὰ θεωρήσῃ τὸν κόσμον ἐν ὅρῳ καταγασμῷ, δέν εἶχεν εἴρη ἕως τότε εὐσταθεῖς τημεῖν, ἐφ' οὗ Ιστάμενος θὲ δέδύνατο νὰ μὴ ἀπολέσῃ τὴν ισορροπίαν ἐν τῇ πρᾶξει αὐτοῦ. II μέχρι τοῦτο ἐπιστήμη δὲν ἔξηρει πλέον εἰς τὰς θεωρητικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας. Τὸ μὲν ἔδαφος αὐτῆς εὑρίσκε πολὺ περιωρισμένον, τὰς δὲ ἀρχὰς αὐτῆς ἀβεβαίας καὶ ἀντιφρακτικάς. Τὴν δὲ ὀξεῖαν τῶν παρατηρήσεων, δι' ὧν οἱ Σοφισταὶ κατέστησαν τοῦτο καταρκνές, δέν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν καὶ πρὸ πάντων δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ διποτιψήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς Ηρωταγορείου πιέψεις περὶ τῶν προβλημάτων τῆς γνώσεως.

'Αλλ' οἱ Σοφισταὶ ἀντὶ νὰ συμπληρώσωσι τὴν φυσικὴν διὰ τῆς ἡθικῆς παραγνωρίζουσι τὴν φυσικήν· ἀντὶ νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἀρνοῦνται τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως.

Τὸ αὐτὸ δυνατόν εἰναι καὶ ἐν τῇ ἡθικῇ. 'Αναγνωρίζουσι μὲν οἱ Σοφισταὶ ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀρχῆς τινος, τὸ διποτιψεωτικὸν νόμου τινός, δέν ἀποδεικνύει ἡ ἀπλῆ τοῦ νόμου ὑπορρέεις, ὅτι τὸ ἔθος δὲν τυγχάνει ἀπόδειξις τῆς ἀναγκαιότητος αὐτοῦ, τὸ δὲ δῆλος δὴ συνείζεται τι δὲν ἀποδεικνύει καὶ ὅτι ἀναγκάσιος πρέπει νὰ διπόρχῃ· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ζητήσωσι τοὺς ἐπωτερικοὺς τῆς ἡθικῆς λόγους ἐν τῇ οὖστι·

τῶν ἡθικῶν ἐνεργειῶν καὶ σχέσεων ἀρκοῦνται εἰς τὸ ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα, εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν παραδεδομένων νόμων καὶ ἔθῶν. 'Ως θετικὸν δὲ πρὸς τὴν ἀρνητικὴν ταύτην ὑπολείπεται μόνον ἡ τυχαίας ὑπ' οὐδενὸς νόμου, ὑπ' οὐδεμιᾶς γενικῆς ἀρχῆς κανονιζομένη ἐνέργεια τοῦ καθ' ἔκαστον ἀνθρώπου, μόνη ἡ αὐθαιρεσία καὶ τὸ προσωπικὸν συμφέρον. Οὐχὶ διαφέρως διάκεινται οἱ Σοφισταὶ καὶ πρὸς τὴν θρησκείαν.

Οτι δὲν ἐπιστευον εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ ἔθνους αὐτῶν καὶ ὑπελάμβανον αὐτοὺς πλάσματα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, διὰ τοῦτο δὲν θυγάριειανὲ μεριφθῶμεν τοὺς Σοφιστάς, τὴν δὲ ιστορικὴν σημασίαν τῆς ἀμφιβολίας καὶ ἀπιστίας ταύτης δὲν πρέπει νὲ ὑποτιμήσωμεν.

Το σφάλμα κεῖται ἐν τούτῳ μόνῳ, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τὴν ἀρσιν δὲν γινώσκουσι νὲ συμπληρώσωσι διὰ τῆς θέσεως, διὰ μετὰ τῆς πίστεως πρὸς τοὺς πολλοὺς θεοὺς συναποβάλλουσι καὶ τὴν θρησκείαν καθόλου. 'Ο Σοφιστικὸς διαφωτισμός, ἦτοι ἡ Σοφιστικὴ παίδευσις, ἐστὶ τῷ ὅντι κατ' οὐσίαν μὲν ἐπιπόλαιος καὶ μονομερής, ἐν δὲ τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτοῦ ἀγεπιστήμων καὶ ἐπικίνδυνος. 'Αλλὰ δὲν πρέπει νὲ λησμονήσωμεν διὰ πᾶν διὰ τὸν ἥμιν σύμμερον κοινὸν καὶ τετριμένον, δὲν ἦτο τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς συγχρόνοις τῶν Σοφιστῶν, καὶ διὰ πᾶν διὰ τοῦτο ἡ πεῖρα κατέδειξε βλαβερὸν δὲν ἦτο εὔκολον νὲ ἀναγγωρίσωσι καὶ ἐκεῖνοι τότε ὡς τοιοῦτον καὶ νὲ ἀποφύγωσιν αὐτό. 'Η Σοφιστικὴ ἐστιν ὁ καρπὸς καὶ τὸ ὄργανον τῆς μεγίστης ἐκείνης ἀνατροπῆς, ἦτις ἐπῆλθεν εἰς τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι καὶ εἰς τὸν θεωρητικὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. 'Ο λαὸς οὗτος ἴστατο ἐπὶ τῆς βαλβίδος νέας χρονικῆς περιόδου, ἡνοίγετο αὐτῷ νέος μέχρι τοῦδε ἀγνωστος ἐλευθερίας καὶ μορφώσεως κόσμος· ἐστι λοιπὸν θαυμαστόν, ὃν ἐπὶ τοῦ ὄψους, εἰς δὲν ἀνῆλθεν διὸ Ἑλληνικός λαός, κατελήφθη ὑπὸ σκοτοδινίας; ὃν τὸ φρόνημα αὐτοῦ ὑπερέβη τὰ δρια; ὃν μὴ ἐνόμιζε πλέον ἐκεῖτὸν δεδεσμευμένον ὑπὸ τῶν νόμων, ἀφοῦ ἐγνώρισεν διὰ πηγὴν αὐτῶν ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις; ὃν παρατηρῇ διὰ τὰ πάντα ὡς ἐν κατόπτρῳ τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἐνορῶμεν, ὃν ὑπέλαθε πάντας ὑποκειμενικὰ φαινόμενα; Ήρὸς μὲν τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιστήμην ἀμφέβαλλε, νέας δὲ δὲν ἦτο μέχρι τότε εὑρημένη. 'Η ὑπάρχουσα ἡθικὴ δὲν ἐδύνατο ν' ἀποδείξῃ τὸν λόγον τῆς ὑπάρχεως αὐτῆς, διότι δὲν ψηλότερος νόμος δὲν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ

ἀνθρώπου δὲν εἶχε μέχρι τότε ἀναγγωρισθῇ. "Μετεινον πέρα τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίκης, πέρα τῆς φυσικῆς θρησκείας καὶ τῆς φυσικῆς ἡθικῆς· ἀλλ' ὅτι ἀντ' αὐτῶν εἶχον ν' ἀντικαταστήσωσιν ἦτο μόνη ἡ ἐμπειρική, ἀπὸ τῶν ἔξωτερων ἐντυπώσεων καὶ ἀπὸ τῶν κατ' αἰσθησιν ὄρμῶν ἕξαρτωμένη προσωπικὴ δόξα. ()ῦτω δέ, ἐν ᾧ ἐπεθύμουν νὰ γένωνται ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ καθιεστῶτος, ἐθυμίζοντο πάλιν εἰς τὴν ἑξ αὐτοῦ ἑξάρτησιν, ἢ δὲ τόσον καλῶς δεδικκιογημένη αὕτη πάσις ἔφερεν ὀλεθρίους καρποὺς εἰς τε τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὸν βίον ἔνεκκ τῆς μονομερείας αὐτῆς. Λῦτη δὲ ἡ μονομερεία δὲν ἥτο φευκτή καὶ ἐν τῇ ἴστορίᾳ τῆς φιλοσοφίκης δὲν ἀπέβη ἀξιούγνητος. Η ζύμωσις τῆς Σοφιστικῆς περιόδου ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν πολλὰς θολὰς καὶ ἀκαθάρτους μέλις, ἐπρεπε δῆλως δὴ νὸ διέλυῃ τὴν ζύμωσιν ταύτην ἢ διάγοικ πρὸν νὰ διωλισθῇ καὶ ἀποκαθορθῇ εἰς τὴν Σωκράτειον συφίκην. "Λανευ τῆς Σοφιστικῆς φιλοσοφίας δυσκόλως θὰ εἶχομεν Σωκράτην καὶ Σωκράτειον φιλοσοφίαν.

Οἱ Σοφισταὶ δὲν ἦσαν οὔτε οἱ μόνοι οὔτε οἱ κύριοι αἴτιοι τῆς ἡθικῆς δικριθορᾶς τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Άι πλάνοι τῆς ἡθικῆς αὐτῶν εἰσὶ μάλλον σημεῖον ἢ λόγος τῆς δικριθορᾶς ταύτης. Τοὺς νέους δὲν δικριθείρουσιν οἱ Σοφισταί, ὡς λέγετι ὁ Πλάτων (Πολ. 492 Λ), ὁ κυριώτατος Σοφιστής ἐστιν ὁ λαὸς αὐτός, δοτις οὐδεμίαν ἀνέχεται γνώμην, ἀφισταμένην τῶν ἑκατοῦ διξασιῶν καὶ κλίσεων. Οἱ Σοφισταὶ ἦσαν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνδρες γινώσκοντες νὰ μεταχειρίζωνται δεξιῶς τὸν λαὸν καὶ νὰ θεραπεύωσι τὰς προλήψεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ, ΠΛΑΤΩΝ, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

§ 32.

Εἰσαγωγή.

"Ο ἐπιστημονικὸς βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ έθνους περιῆλθε κατὰ τὸ πέλος τοῦ Ε' π. Χ. αἰώνος εἰς τὸ δίλημμα ἢ νὰ παραιτηθῇ τὴν ἐπι-